

УДК 159.923.2:378.147

Туркова Д. М.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
e-mail: tdm.05@mail.ru
ORCID 0000–0002–3788–1185

РЕФЛЕКСІЯ МОДАЛЬНИХ НАРАТИВІВ МАЙБУТНІМИ ПРАКТИЧНИМИ ПСИХОЛОГАМИ

У статті розглядається специфіка використання наративної парадигми в психологічних дослідженнях. Визначається сутність поняття «наратив». Розкривається специфіка наративного підходу в консультативному процесі. Розглядається алгоритм аналізу наративних текстів. Подаються результати емпіричного дослідження з особливостей рефлексії автонаративів майбутніми практичними психологами.

Ключові слова: наративна парадигма в психології, наратив, автонаратив, модальна наратологія, майбутні практичні психологи.

Постановка проблеми. Використання наративної парадигми в психології пов'язано з визнанням того факту, що оповідна форма складає психологічну, лінгвістичну, культурологічну і філософську основу організації змісту свідомості [4, с. 720].

Вивчення та впровадження наративної парадигми у психологію можемо знайти у працях Н. Є. Афанасьєвої, Р. Барта, К. Бремона, І. Брокмейера, Дж. Брунера, С. Г. Гуцола, П. В. Жебелевої, К. С. Жорняк, В. Ф. Журавлева, О. С. Калмикової, Р. А. Мороза, В. П. Руднева, М. Л. Смульсона, Ч. Тейлора, М. Уайта, Р. Харре, Н. В. Чепелевої, О. М. Шиловської та ін.

Людина усвідомлює себе через наратив (оповідання) або безперервну інтерпретацію, завдяки якій вона виділяє серед власних життєвих подій певні моменти, що мають для неї смисл і значення [4, с. 721]. Практичному психологові в силу своїх професійних обов'язків доводиться працювати зі смислами клієнтів, тому доречним буде дослідити здатність тлумачити наративні продукти власної особистості.

Мета статті: дослідити особливості рефлексії автонаративів майбутніми практичними психологами засобами модальної наратології за В. П. Рудневим.

Результати дослідження. Термін «наратив» (англ. та фр. narrative — розповідь, повідомлення) був запозичений з історіографії, в рамках якої історична подія, яка мала місце, виникла не в результаті закономірних історичних процесів, а в контексті розповіді про ці процеси і нерозривно пов'язана з інтерпретацією цієї події [4, с. 720].

Поняття «наратив» Н. В. Чепелевою розглядається у контексті психологічної герменевтики — галузі, що досліджує особливості розуміння та

інтерпретації особистого досвіду за допомогою текстових структур і оперування такими поняттями, як: «розуміння», «інтерпретація», «текст» та «досвід» [7, с. 10]. При цьому текст розглядається як засіб організації, осмислення та упорядкування особистого досвіду, змістом якого є не лише концепти, що відображають розуміння та інтерпретацію людиною дійсності та самої себе, але й світ внутрішніх переживань, світ її індивідуально-авторського ставлення до дійсності [7, с. 13]. Таким чином, наративні моделі структурування життєвого досвіду стають життєвими моделями, згідно з якими структуруються не лише оповіді, а й вчинки людей, а наративна структура відіграє роль наративних рамок, котрі людина накладає на дійсність, що осмислюється [7].

Види наративів різноманітні: бесіди, історії з фольклору, байки, міфи, казки, притчи, об'яви, меморіальні речі тощо. Важливою ознакою наративу є той факт, що подія про минуле (початок подій) розгортається в теперішній час і всі події описуються з точки зору сучасної людини. Загальною характеристикою таких розповідей є зміна стану персонажа, що відповідає часовій послідовності подій, а також тлумачення цих подій та їх оцінка [4, с. 723–724].

У фокусі уваги наративного підходу — взаємозв'язок уявлень людини про себе, про здатність впливати на своє життя, авторську позицію по відношенню до власної історії, з одного боку, і соціальних (культурних, економічних, політичних) чинників — з іншого [6, с. 8–9].

Серед принципів наративного підходу П. В. Жебелевою [2, с. 133] виділяються: екстерналізація проблем (відокремлення проблем від людей, які вони сприймають як складову власної ідентичності); робота в зоні найближчого розвитку (допомагає людям здолати простір, який є знайомим і звичним, вона пов'язана з проблемно-насиченою історією, можливим знанням про своє життя, в якому отримують звучання інші, нові історії); настанова на реальність; необмежений за часом вплив (настанова про соціальне конструювання реальності як твердження про те, що усі складові психологічної тканини «реальності» (переконавання, вірування, закони, соціальні звичаї, звички, пов'язані з одягом і харчуванням) з часом виникають із соціальної взаємодії).

На підставі аналізу літературних даних П. В. Жебелевою [2, с. 135] виокремлено підходи щодо визначення сутності феномена наративу, за яких наративна терапія є однією з форм психологічної практики, що розглядається як текст, послідовність подій, об'єднаних певним сюжетом, засіб конструювання ідентичності, творення життєвого досвіду та власного майбутнього людини, метод психодіагностики і прогнозування одужання при деяких соматичних хворобах (наприклад, алкоголізм), метод надання психологічної допомоги та як складова наративної медицини.

Консультант, що працює в наративному підході, не займає позицію «експерта зі змісту життя» клієнта, не виносить суджень про «правильність» або «неправильність» його вчинків. Він бере на себе відповідальність за процес терапії або консультування, займаючи тим самим впливову позицію, але в центрі, у фокусі уваги опиняються не знання і уміння терапевта,

а знання і уміння людини, з якою ведеться робота. Наративний консультант лише ставить питання, які сприяють побудові бажаного, чому надає перевагу людина, на пряму життя. Це відбувається за рахунок усе більш повного, насиченого, багатогранного опису історії людини, чому саме надається перевага. У ній є місце індивідуальності людини, вона включає складності і протиріччя, сподівання і надії, усе те, що людина любить, у що вірить і що готова відстоювати [6, с. 9].

Як зазначає Н. Є. Афанасьєва [1, с. 30], інтерес до індивідуальних самоописів життєвого шляху народжує і способи їх психологічного дослідження, різноманітні моделі інтерпретації. Однією з сучасних тенденцій в аналізі досвіду, що швидко розвиваються, є використання наративного підходу, при якому життєвий шлях кожної особистості сприймається як осмислене ціле, що існує для інших у формі завершеної історії про себе, індивідуальної «міфології».

В основі наративного підходу лежить уявлення про те, що реальність не існує об'єктивно, а безперервно конструюється у взаємодії людей один з одним. У результаті цієї взаємодії окремими співтовариствами людей створюються переконання, цінності, закони, уявлення, які знаходять вираження в мові. Крізь призму цих уявлень члени співтовариств інтерпретують світ, наділяють сенсом ті або інші явища, події, процеси їх життя. На рівні окремого суб'єкта життя як єдиний, цілісний та унікальний феномен конструюється як автобіографічний наратив, в якому події життя, що вже сталися, зв'язуються у впорядковану послідовність за допомогою сюжетів [1].

Стратегія проведення біографічного наративного інтерв'ю обіймає 3 етапи: початок інтерв'ю і основна розповідь; фаза наративних розпитувань; завершальна частина [1, с. 31].

Аналіз текстів наративних інтерв'ю відбувається за етапами: формальний аналіз тексту; змістовний структурний опис самостійних, які не пересікаються в часі, етапів життєвого шляху; «аналітична абстракція»; «аналіз знань»; порівняльний аналіз з використанням стратегій «мінімального контрасту»; побудова теоретичної моделі [1, с. 32–33].

Одиницею побудови біографічного наратива прийнято вважати подію, під якою розуміється відрефлексована дія або випадок, що збереглися в пам'яті і наділені «насиченим описом», які здійснювалися, відбувалися або спостерігалися як простори, що відбуваються на певному відрізку часу життя суб'єкта, особливо, якщо з ним було пов'язане щось важливе для нього [1, с. 33].

Як зазначає О. М. Шиловська [8], процес породження наративу має певну специфіку, що відрізняє його від процесу створення інших видів текстів, а саме: 1) в процесі породження наративів визначаються і будуються так звані інтервали самоідентичності особистості як умови рефлексії людиною важливих моментів у власному розвитку, які приводять до якісних змін особистості; 2) усвідомлюється «Я-концепції» особистості, що здійснюється шляхом аналізу викладених в автонаративі життєвих подій, на підставі яких людина робить висновок про притаманні їй риси характеру та якості особистості; 3) усвідомлюються життєві стратегії (самовиз-

начення), що відбувається на підставі особливої форми рефлексії досвіду свого життя; 4) інтенсифікується самопізнання, яке здійснюється шляхом дослідження внутрішніх основ самої особистості (ресурсів, перешкод, суперечностей, що знаходять вияв у конкретних подіях життя).

Також, О. М. Шиловською [8] виділено чинники, що зумовлюють процес породження автонаративу: здатність особистості до саморозкриття; певний рівень усвідомлення власних проблем та якостей; емоційне (позитивне, негативне, невизначене) ставлення до подій власного життя; схильність до переживання депресивних станів, наявність певних страхів, рівень тривожності; емоційне ставлення до власної особистості; ступінь самоприйняття особистості; певна «концепція життя»; рівень функціонування досвіду (мікро- чи макроструктурний); використання емоційної, смислової чи когнітивної схеми інтерпретації власного досвіду.

Модальна наратологія є застосуванням ідей модальної логіки до теорії оповідання (нарації) [5]. До типології модальностей В. П. Руднев [5] включає 6 типів: алетичну А1 (необхідно; неможливо; можливо); деонтичну D (повинно; заборонено; дозволено); аксіологічну Ах (добре; погано; байдуже); темпоральну Т (теперішнє; майбутнє; минуле); просторову S (тут; ніде; там); епістемічну Ер (знання; вважати; невідання).

Якщо модальність — це тип відношення висловлювання до реальності, то характер — це сукупність психологічних реакцій свідомості на реальність, і при цьому в одному певному характері переважає ядерна, домінантна реакція на реальність. Серед характерів В. П. Рудневим [5] подаються такі: циклоїди, епілептоїди, істерики, психастеніки, ананкасти та шизоїди. Кожен з представлених типів характерів розглядається у відповідності до таких якостей: синтонність, аутистичність, рефлексивність, авторитарність, демонстративність та педантичність. При цьому кожен характер, як тип психологічної реакції на реальність, співвідноситься з певною модальністю, як мовними реакціями на реальність. Також має місце поєднання характеру з механізмами психологічного захисту, серед яких В. П. Руднев зосереджує увагу на витісненні, ізоляції, запереченні, проєкції, інтроєкції та ідентифікації.

Задля реалізації мети нашого дослідження ми обрали групу студентів-психологів, яким було задане індивідуальне навчально-дослідне завдання: написати нарис на тему «Мій звичайний день» та проаналізувати його за методом, запропонованим В. П. Рудневим у книзі «Характери та розлади особистості» [3]. Подані студентські роботи аналізувалися за наявністю визначених ними модальностей, типів та якостей характеру й механізмів психологічного захисту в автонаративах.

У результаті аналізу поданих робіт було виявлено розподіл модальностей таким чином: 19 % студентів ідентифікували у себе наявність аксіологічної модальності; по 5 % прийшлося на темпоральну, алетичну та деонтичну модальності; 29 % студентів зазначили наявність змішаних типів і 37 % — не змогли визначити, яка модальність їм властива.

Серед визначення характерів результати були такими: ананкастний характер визначили у себе 33 % студентів; циклоїдний — 23 %; істероїдний

та психастенічний — по 5 %; змішаний — 15 % та не змогли встановити тип характеру 19 % студентів.

Розпізнавання якостей характеру за аналізом автонаративу показало такі результати: педантизм виявили за змістом власного тексту 14 % студентів; синтонність — 10 % і не визначили власні якості характеру — 76 %.

Механізми психологічного захисту, що були виявлені в студентських роботах, розподілилися таким чином: по 14 % припало на ідентифікацію й ізоляцію; по 5 % — на витіснення й інтродекцію; 62 % студентів не змогли встановити механізми психологічного захисту в автонаративі.

При аналізі діагностичного матеріалу нами було також звернено увагу на стиль викладу тексту студентських автонаративів. Так, 48 % робіт були написані експресивно, деталізовано, розгорнуто й описово; 38 % — експресивно, проте стисло й лаконічно, з підкресленням конкретних фактів (навіть погодинно); 14 % робіт були дуже стислі і короткі за змістом.

Цікавими для аналізу виявилися 19 % робіт від загальної кількості, в яких було подано автонаративи дуже детальні, розгорнуті, виконані у художньому стилі, які нагадували твір-роздум, проте без жодної інтерпретації за категоріями завдання, яке перед студентами ставилося. У цих же роботах подавалася студентами інформація на зразок тезисного конспекту роботи В. П. Руднева при повному ігноруванні самоаналізу. Серед зазначених робіт зустрілася й непроаналізована робота, але за всіма категоріями студент не зміг визначити «чистого» виду, тому вважав, що йому властиві всі модальності й типи характерів (за винятком однієї з кожного типу), тому ми й віднесли її до непроаналізованих. Окремо була подана робота, в якій замість автонаративу подавався уривок з художнього твору з детальним та вірним аналізом, за В. П. Рудневим, не власної персони, а літературного героя.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, результатом нашої роботи можемо вважати висновки про таке: по-перше, рефлексія автонаративів майбутніми практичними психологами засобами модальної наратології за В. П. Рудневим є складним процесом для більшості студентів за категоріями визначення в тексті якостей характеру (76 %) та механізмів психологічного захисту (62 %); по-друге, для 56 % досліджуваних майбутніх практичних психологів становила складність ідентифікація у власному тексті модальностей та характеру; по-третє, підготувати детальний автонаратив, проте не впоратися з аналізом за жодною категорією виявилось властивим 19 % студентам-психологам; по-четверте, у подальшій науково-дослідній роботі плануємо визначити та порівняти якість аналізу майбутніми практичними психологами автонаративів з нарративами інших особистостей, за рахунок експертної оцінки визначити неупередженість інтерпретацій автонаративів, а також визначити місце та природу механізму опору при рефлексії автонаративу.

Список використаних джерел і літератури

1. Афанасьєва Н. Є. Наративізація життєвого досвіду в процесі психологічного консультування / Н. Є. Афанасьєва // Проблеми експериментальної та кризової психології. Збірник наукових праць. — Вип.14. — Частина III. — Х.: НУЦЗУ, 2013. — С. 28–34.
2. Жебелева П. В. Аналіз сучасних психологічних підходів до розуміння феномена «наратив» / П. В. Жебелева // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Психологічні науки». — 2014. — Вип. 121. — С. 132–136.
3. Методичні рекомендації щодо вивчення навчальної дисципліни «Загальна психологія» (для студентів I–II курсу спеціальності «Практична психологія» денної форми навчання) / упор. М. С. Великодна, С. Л. Гергель. — Кривий Ріг: КП ДВНЗ «КНУ», 2014. — 39 с.
4. Мороз Р. А. Наративи в психологічній теорії і практиці / Р. А. Мороз // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. — Вип. 8. — Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. — С. 719–727.
5. Руднев В. П. Характеры и расстройства личности. Патография и метапсихология / В. П. Руднев. — М.: «Класс», 2002. — 272 с.
6. Уайт М. Карты нарративной практики: введение в нарративную терапию / М. Уайт. — М.: Генезис, 2010. — 326 с.
7. Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація особистісного досвіду в контексті психологічної герменевтики / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми сучасної української психології: наук. записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. — К.: Нора-Друк, 2003. — Вип.23. — С. 15–24.
8. Шиловська О. М. Психологічні особливості породження наративу як засобу саморозвитку особистості: автореф. дис. на здобуття канд. психологічних наук: спец.19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О. М. Шиловська. — К., 2003. — 22 с.

References

1. Afanas'jeva N. Je. Naratyvizacija zhyttjevogo dosvidu v procesi psihologichnogo konsul'tuvannja / N. Je. Afanas'jeva // Problemy eksperymental'noi' ta kryzovoi' psihologii'. Zbirnyk naukovykh prac'. — Vyp.14. — Chastytna III. — H.: NUCZU, 2013. — S. 28–34.
2. Zhebheljeva P. V. Analiz suchasnykh psihologichnykh pidhodiv do rozuminnja fenomenу «narytyv» / P. V. Zhebheljeva // Visnyk Chernigiv's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu. Serija «Psihologichni nauky». — 2014. — Vyp. 121. — S. 132–136.
3. Metodychni rekomendacii' shhodo vyvchennja navchal'noi' dyscypliny «Zagal'na psihologija» (dlja studentiv I–II kursu special'nosti «Praktychna psihologija» dennoi' formy navchannja) / upor. M. S. Velykodna, Je. L. Gergel'. — Kryvyj Rig: KPI DVNZ «KNU», 2014. — 39 s.
4. Moroz R. A. Naratyvy v psihologichnij teorii' i praktyci / R. A. Moroz // Problemy suchasnoi' psihologii': Zbirnyk naukovykh prac' Kam'janec' Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka, Instytutu psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukrai'ny / Za red. S. D. Maksymenka, L. A. Onufrijevoi'. — Vyp. 8. — Kam'janec'-Podil's'kyj: Aksioma, 2010. — S. 719–727.
5. Rudnev V. P. Haraktery i rasstrojstva lichnosti. Patografija i metapsihologija / V. P. Rudnev. — M.: «Klass», 2002. — 272 s.
6. Uajt M. Karty narrativnoj praktiki: Vvedenie v narrativnuju terapiju / M. Uajt. — M.: Genезis, 2010. — 326 s.
7. Chepeljeva N. V. Rozuminnja ta interpretacija osobystisnogo dosvidu v konteksti psihologichnoi' germenevtyky / N. V. Chepeljeva // Aktual'ni problemy suchasnoi' ukrai'ns'koi' psihologii': nauk. zapysky In-tu psihologii' im. G. S. Kostjuka APN Ukrai'ny / za red. S. D. Maksymenka. — K.: Nora-Druk, 2003. — Vyp. 23. — S. 15–24.
8. Shylovs'ka O. M. Psihologichni osoblyvosti porodzhennja naratyvu jak zasobu samorozvytku osobystosti: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psihologichnykh nauk: spec.19.00.01 «Zagal'na psihologija, istorija psihologii'» / O. M. Shylovs'ka. — K., 2003. — 22 s.

Туркова Д. М.

кандидат психологических наук, доцент кафедры практической психологии
Криворожского педагогического института
ГВУЗ «Криворожский национальный университет»

РЕФЛЕКСИЯ МОДАЛЬНЫХ НАРРАТИВОВ БУДУЩИМИ ПРАКТИЧЕСКИМИ ПСИХОЛОГАМИ

Резюме

В статье рассматривается специфика использования нарративной парадигмы в психологических исследованиях. Определяется сущность понятия «нарратив». Раскрывается специфика нарративного подхода в консультативном процессе. Рассматривается алгоритм анализа нарративных текстов. Предоставляются результаты эмпирического исследования особенностей рефлексии автонарративов будущими практическими психологами.

Ключевые слова: нарративная парадигма в психологии, нарратив, автонарратив, модальная нарратология, будущие практические психологи.

Turkova D. M.

Ph.D in Psychology, Associated Professor of practical psychology department
of Kryvyi Rih pedagogical institute SHEI «Kryvyi Rih national university»

REFLECTION OF MODAL NARRATIVE BY FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS

Abstract

In the article the specific of the use of narrative paradigm is examined in psychological researches. The sources of narrative approach take beginning in a psychological hermeneutics, that interpretation of the personal experience is the basis of by means of text.

Essence of concept of «narrative» is determined, that is understood as the realized structured model of subjective reality of personality, provided with sense and emotional attitude toward her. The constructed of narrative models give an opportunity to interpret the senses stopped up in her basis, here ignoring temporal scopes, because the events of the past get possibility to be analyses in a situation «here and now».

As one of successful and effective variants of work with narrative texts, the model of modal narratology is examined by V. P. Rudnev. In our research we came from considering of expediency of capture skill of interpretation of narrative texts by future practical psychologists. For the study of quality features of ability to interpret a narrative text of client, we realized research that was devoted to the study of ability of students–psychologists to the reflection of narrative own authorship, id est autonarrative. In the article give the results of empiric research of features of reflection of autonarrative are given by future practical psychologists through modal narratology by V. P. Rudnev.

Key words: narrative paradigm in psychology, narrative, autonarrative, modal narratology, future practical psychologists

Стаття надійшла до редакції 06.03.2015